

Maciej ROWICKI*

Pod merytoryczną opieką – dr. Mirosława MINKINY

KONCEPCJE I EWOLUCJA ZACHODNIOEUROPEJSKIEJ WSPÓŁPRACY POLITYCZNEJ I OBRONNEJ W LATACH 1947-1992

Abstract: W niniejszej publikacji autor przedstawia koncepcje formowania się współpracy politycznej i militarnej w Europie po II wojnie światowej. Opisane zostały w nim kolejne zmiany zachodzące na arenie Europejskiej od podpisania przez Francję i Wielką Brytanię sojuszu w Dunkierce, który to powołał do życia Unię Zachodnią, poprzez ideę Europejskiej Wspólnoty Obronnej do powstania Unii Zachodnioeuropejskiej i jej udziału w budowaniu bezpieczeństwa państw Europy Zachodnie.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, układ, sojusz, traktat

WSTĘP

Tytułem wstępu chciałbym wyjaśnić, dlaczego zająłem się właśnie tym tematem. Problematyka budowania bezpieczeństwa europejskiego po II Wojnie Światowej jest ciągle aktualna. Żeby prawidłowo zrozumieć procesy zachodzące obecnie na arenie europejskiej, należy sięgnąć do pierwszych lat powojennej rzeczywistości, gdzie sytuacja wciąż jeszcze nie była wystarczająco stabilna, by narody europejskie mogły ze spokojem myśleć o odbudowie zniszczonych wojną krajów i nadchodzącej przyszłości. Niepewna sytuacja międzynarodowa, na którą składały się: okupacja Niemiec, strach przed odrodzeniem się niemieckiej potęgi, coraz wyraźniej rysująca się „żelazna kurtyna” oraz izolacja państw będących pod dominacją radziecką.

1. UNIA ZACHODNIA

Pierwszym krokiem do utworzenia w Europie Zachodniej autonomicznych struktur obronnych był podpisany 4 marca 1947 roku w Dunkierce sojusz wojskowy Francji i Wielkiej Brytanii. Następnie przystąpiły do niego również Holandia, Belgia i Luksemburg, co w efekcie doprowadziło 17 marca 1948 roku do podpisania „Traktatu brukselskiego o współpracy gospodarczej, społecznej i kulturalnej oraz o zbiorowej samoobronie”. *Casus foederis* traktatu sformułowano precyzyjnie: art. IV zobowiązywał strony porozumienia, w razie gdyby jedna z nich stała się przedmiotem

* Student I roku stacjonarnych studiów II stopnia na kierunku Bezpieczeństwo Narodowe

ataku zbrojnego w Europie, do udzielenia jej – zgodnie z art. 52 Karty Narodów Zjednoczonych – „pomocy i poparcia przy użyciu wszelkich będących w ich dyspozycji środków, zarówno wojskowych, jak i innych”¹. Zawarty na 50 lat traktat, powoływał do życia regionalną organizację obronną – Unię Zachodnią (Western Union). Jednak z konieczności prowadzenia spójnej polityki w „bloku wschodnim”, zagrożonym ekspansją ze wschodu, Unia Zachodnia w rzeczywistości nie funkcjonowała jako instytucja koordynująca polityki państw i wzmacniająca bezpieczeństwo. Wszelkie te i inne funkcje przejął zawarty 4 kwietnia 1949 r. Sojusz Północnoatlantycki.

2. EUROPEJSKA WSPÓLNOTA OBRONNA

W obliczu wybuchu wojny koreańskiej, w czerwcu 1950 r. gwałtownie wzrosło w Europie poczucie zagrożenia, a niebezpieczeństwo wybuchu kolejnej wojny światowej, tym razem między Wschodem a Zachodem stało się bardzo realne. W takiej sytuacji Amerykanie uznali, że remilitaryzacja Niemiec jest konieczna. Niemcy do tej pory pozostawały poza strukturami Unii Zachodniej, zawartej zresztą, jak mówiła preambuła traktatu, by przeciwdziałać powrotowi tego państwa do agresywnej polityki. USA pierwsze zdały sobie sprawę, że obrona Europy Zachodniej przed ewentualną agresją ze strony ZSRR i państw podporządkowanych bez udziału w niej Republiki Federalnej Niemiec nie będzie wiarygodna.

Z perspektywami uzbrojenia RFN najtrudniej było pogodzić się Francuzom, którzy w ciągu ostatnich osiemdziesięciu lat trzykrotnie (1870, 1914, 1940) zostali zaatakowani przez sąsiada zza wschodniej granicy. Francuskie obawy przed ponownym uzbrojeniem Niemiec doprowadziły nie tylko do zgłoszenia propozycji utworzenia Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali – EWWiS (Plan Shumanna), ale także posłużyły do uzasadnienia nowego projektu integracyjnego². Był nim plan Plevena³ z 24 października 1950 r. Plan ten przewidywał utworzenie Europejskiej Wspólnoty Obronnej (EWO), w ramach której miałyby powstać zintegrowane siły zbrojne. Oczywiście jak łatwo się domyślić, powstała w taki sposób europejska armia (w której znaczną rolę miały odegrać siły zbrojne RFN) miała być poddana kolektywnej – europejskiej kontroli. Plan Plevena inspirowany był przez Jean Monneta, pragnął on by „zasady” EWWiS rozszerzyć też na kwestie wojskowe. Pod tym pomysłem zdecydowanie podpisały się Stany Zjednoczone. Pozytywny odzew uzyskał również we wszystkich państwach EWWiS, co doprowadziło do podpisania, 27 maja 1952 układu o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Obronnej.

Najważniejszymi celami EWO miały być:

- obrona Europy Zachodniej przed atakiem ze strony Związku Radzieckiego;
- niedopuszczenie do odrodzenia się militarizmu niemieckiego;
- uniezależnienie państw zachodnioeuropejskich od militarnej pomocy ze strony USA.

Struktura instytucjonalna EWO miała być wzorowana na konstrukcji EWWiS. Armia Europejska winna podlegać wspólnemu ministrowi obrony, odpowiadającemu

¹ R. Zięba, *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony*, Warszawa 2005, s. 9-10.

² Ibidem, s. 10.

³ Rene Pleven był wówczas premierem Francji.

przed Dyrektorium Ministrów Obrony krajów członkowskich i specjalnie do tego celu utworzonym Zgromadzeniem. W skład Zgromadzenia wchodziłyby delegacje parlamentów narodowych lub posłowie wybrani w wyborach bezpośrednich. Planowano też włączenie wspólnoty pod nadzór Trybunału, który to miał być wspólny dla EWO i EWWiS. Państwa mające budować wspólną europejską armię (Niemcy, Francja, Holandia, Belgia, Włochy i Luksemburg) wiązały bardzo duże nadzieje z powstaniem nowej struktury. Jej powstanie i działalność miały stanowić pierwszy poważny krok na drodze do integracji politycznej Europy Zachodniej. EWO – jako bardzo ambitne przedsięwzięcie – mogło bowiem przyczynić się do zawiązania wielostronnej solidarności państw europejskich poprzez integrację ich sił zbrojnych w ramach ponadnarodowej struktury⁴.

Jak powszechnie wiadomo Traktat o Europejskiej Wspólnocie Obronnej nie wszedł w życie jednak zwrócił on uwagę państw członkowskich EWWiS na potrzebę ustanowienia wspólnoty politycznej – struktury nadrzędnej, która określałaby cele i środki wspólnej polityki obronnej. Zwolennicy tej teorii głosili, że wspólnota obronna nie może istnieć bez demokratycznej kontroli, sprawowanej nad nią przez instytucje polityczne, które wykraczałyby ponad te uwzględnione w układzie o EWO. Z takiego postrzegania roli EWO wyrosło myślenie o wspólnej polityce zagranicznej, której idee zawarto w traktacie Europejskiej Współpracy Politycznej.

Można śmiało powiedzieć, że tego dla francuskich gaullistów było to już za wiele. Jednak, rzecz dziwna, wśród federalistów również występowały pewne obawy. Marzec 1953 miał być miesiącem rozstrzygającym, wtedy to projekt traktatu EWP konsultowano z rządami sześciu państw EWWiS (wiosną 1954 r. także z Wielką Brytanią).

Rok 1953 był rokiem przełomowym dla relacji Wschód – Zachód. W marcu zmarł Stalin. Zakończony został trudny i napięty konflikt w Korei⁵. Wydarzenia te doprowadziły do spadku napięcia na arenie międzynarodowej – napięcia które było czynnikiem mobilizującym dla twórców EWO i EWP. Jednocześnie na francuskiej scenie politycznej doszło do zawirowań, które z kolei pogłębiały jeszcze i tak obecne podziały na tle stosunku do integracji polityczno-wojskowej z Niemcami. Opory i dyskusje we Francji wywołały pewną podejrzliwość w RFN. Złożoność całej tej sytuacji doprowadziła w efekcie do upadku projektów EWO i EWP. Francuskie Zgromadzenie Narodowe 29 sierpnia 1954 r. odmówiło ratyfikacji traktatu o Europejskiej Wspólnocie Obronnej, co automatycznie oznaczało odrzucenie sprzężonego z nią projektu Europejskiej Wspólnoty Obronnej.

3. UNIA ZACHODNIOEUROPEJSKA (Western European Union, WEU)

Po staraniach państw kontynentalnych o utworzenie europejskiej polityki obronnej, które spełzły na niczym, z nową inicjatywą wypełnienia luki obronnej wyszła Wielka Brytania, wspierana przez USA. Brytyjski minister spraw zagranicznych Anthony Eden zaproponował rozszerzenie Unii Zachodniej o RFN oraz Włochy

⁴ R. Zięba, op. cit, s. 11.

⁵ Gen. McArthur dowódca Sił Sprzymierzonych, publicznie wypowiadał się o konieczności użycia przeciwko Siłom Północy bomby atomowej.

i utworzenie w ten sposób Unii Zachodnioeuropejskiej, która mogłaby „zagospodarować” potencjał gospodarczy i militarny RFN, przewidywany wcześniej do wykorzystania w ramach Europejskiej Wspólnoty Obronnej. We wrześniu 1954 r. odbyły się rozmowy sondażowe w stolicach państw szóstki w sprawie powołania nowej organizacji. W tym celu z inicjatywy brytyjskiej zwołano w Londynie od 28 września do 3 października 1954 r. konferencję dziewięciu państw („szóstki oraz USA, Wlk. Brytanii i Kanady)⁶. To na tej konferencji zdecydowano o powstaniu UZE. Konieczne były zmiany w preambule traktatu brukselskiego, usunięty został zapis o antyniemieckim charakterze organizacji. Rząd RFN zobowiązał się do ograniczeń potencjału militarnego, dla kontroli remilitaryzacji powołano również Agencję Kontroli Zbrojeń. Od wykonania zawartych kompromisów uzależniano możliwość wejścia Niemiec do NATO. W rezultacie podjętych przez Londyn zabiegów 23 października 1954 r. na konferencji w Paryżu, podpisano, omawiane do tej pory układy i protokoły, które nazywa się potocznie paryskimi. Zmieniały one ostatecznie traktat brukselski i doprowadziły do ustanowienia nowej struktury bezpieczeństwa – Unii Zachodnioeuropejskiej oraz wprowadziły RFN do NATO.

Istotną nowością, w stosunku do traktatu brukselskiego, było wprowadzenie postanowień o współpracy w dziedzinie uzbrojenia i opartej na wzajemnym zaufaniu wspólnej kontroli potencjałów obronnych państw członkowskich. Odpowiednie zapisy zawarto w protokołach dodatkowych do traktatu⁷.

Unia Zachodnioeuropejska od początku była organizacją niesamodzielną wojskowo, jej powstanie nie zmieniało zasadniczo sytuacji polityczno-militarnej na kontynencie. Zostało to nawet zapisane w art. 4 zmodyfikowanego traktatu brukselskiego. Artykuł ten nakładał na państwa UZE obowiązek ścisłej współpracy z NATO, która bazowała na militarnych strukturach NATO. UZE została wyposażona w szerokie kompetencje, lecz stopniowo się ich wyzbywała, gdyż pokrywały się one z uprawnieniami NATO, EWG, Europejskiej Wspólnoty Politycznej i Rady Europy. Przedmiotem wyłącznych działań UZE jeszcze przez pewien czas pozostawała kontrola zbrojeń w ramach Agencji Kontroli Uzbrojenia, jednak faktycznie dotyczyła ona tylko RFN (zniesiono ją decyzją Rady w 1987 r.). W maju 1972 r. zrezygnowano ze zwoływania sesji Rady UZE, a organizacja zawiesiła wykonywanie swoich podstawowych funkcji⁸.

W pierwszej połowie lat 80. w zasadniczy sposób zaczęły się zmieniać wojskowo-strategiczne uwarunkowania bezpieczeństwa państw Europy Zachodniej. Nadal podstawową osłonę przed spodziewanym atakiem ZSRR stanowił parasol nuklearny USA, które mogły wykorzystać go w ramach zobowiązań sojuszniczych NATO. Jednakże Traktat waszyngtoński nie nakładał na sojuszników bezwzględnego obowiązku udzielenia pomocy wojskowej w wypadku napaści na jednego z nich, jedynie proponował rozważanie takiej ewentualności. Takie sformułowanie od dawna „budziło niezadowolenie w Europie Zachodniej, zwłaszcza we Francji i inspirowało do poszukiwania własnego, autonomicznego wobec Stanów Zjednoczonych, chociaż pozostającego w ścisłym związku systemu bezpieczeństwa i obrony”⁹.

⁶ K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej*, Warszawa 2004, s. 156.

⁷ R. Zięba, op. cit, s. 13.

⁸ K. Łastawski, op. cit, s. 159.

⁹ R. Zięba, op. cit, s. 15-16.

Na forum Unii Zachodnioeuropejskiej rozpoczęto dyskusję nad zdefiniowaniem europejskich interesów w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony. Sformułowany został postulat ożywienia UZE, a następnie przedmiotem debaty stało się określenie charakteru stosunków tej organizacji z NATO i Unią Europejską. Czynnikiem, który znacząco wpłynął na poszukiwanie nowych rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa Europy Zachodniej były prace prowadzone od początku lat 80 nad konkretyzacją idei utworzenia Unii Europejskiej. W trakcie tych prac wzmacniano Europejską Współpracę Polityczną, co prowadziło do formułowania wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa dla państw tworzących Wspólnoty Europejskie. Było to dodatkowym impulsem do ożywienia UZE.

W warunkach szybkiego załamania się zimnowojennych podziałów wzrastała potrzeba dalszego wzmocnienia – rozszerzonej w 1987 r. Jednolitym Aktem Europejskim – Europejskiej Współpracy Politycznej. Upadek muru berlińskiego w 1989 r. i rozpoczęty proces zjednoczenia Niemiec, przede wszystkim zaś kryzys w Zatoce Perskiej w latach 1990–1991, stworzyły imperatywy podjęcia przez Europę Zachodnią wspólnej Polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Na forum Unii Zachodnioeuropejskiej sprawę tę rozpatrywano na sesji rady ministrów spraw zagranicznych i ministrów obrony w dniu 23 kwietnia 1990 r. w Brukseli¹⁰. Na spotkaniu tym rozpoczęto, trwającą następnie kilka lat, dyskusję nad kwestią, czy UZE powinna funkcjonować dalej w obecnym kształcie, czy też powinna zostać włączona do tworzonej Unii Europejskiej. Główna dyskusja na temat utworzenia wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa odbyła się w Rzymie w grudniu 1990 r. na konferencji w sprawie unii politycznej, która stanowiła element Konferencji Międzyrządowej o Unii Monetarnej i Europejskiej Współpracy Politycznej.

4. UNIA ZACHODNIOEUROPEJSKA JAKO WYKONAWCA POLITYKI OBRONNEJ UE

Traktat z Maastricht, który wszedł w życie 1 listopada 1993 roku ustanowił – jako drugi filar Unii Europejskiej – Wspólną Politykę Zagraniczną i Bezpieczeństwa. Sygnatariusze traktatu opowiedzieli się za tym, aby Unia zachodnioeuropejska stanowiła część procesu integracji w ramach UE. Zapowiedziano także wypracowanie wspólnej polityki UE w sprawach bezpieczeństwa i obrony, co w przyszłości doprowadziłoby do ustanowienia wspólnej obrony europejskiej. Do Traktatu z Maastricht państwa członkowskie Unii Zachodnioeuropejskiej dołączyły dwie deklaracje. W pierwszej stwierdzono, że UZE będzie się rozwijać równocześnie jako komponent obronny UE i jako filar europejski Sojuszu Atlantyckiego, zaś w drugiej zaproponowano nawiązanie stosunków z innymi państwami europejskimi oraz różne formy współpracy z UZE¹¹.

Po podpisaniu Traktatu o UE dokonano znacznej rozbudowy koncepcji europejskiej polityki obronnej. Główny wkład w to dzieło wniosła Rada Ministerialna UZE. Nowymi elementami były:¹²

¹⁰ R. Zięba, op. cit, s. 18.

¹¹ R. Zięba, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Warszawa 2005, s. 16.

¹² R. Zięba, *Europejska ...*, s. 19.

- 1) Umożliwienie UZE prowadzenia tzw. Zadań petersberskich¹³ (od czerwca 1992 roku). Operacje petersberskie oznaczają operacje wojskowe prowadzone poza obszarem państw członkowskich, prowadzone przez siły UZE. Mogą obejmować trzy rodzaje działań:
 - operacje humanitarne i ratownicze;
 - misje pokojowo-rozjemcze (ang. peacekeeping);
 - zadania bojowe przy opanowywaniu sytuacji kryzysowych, np. przywracanie pokoju (ang. peacemaking).
- 2) Umacnianie obrony Europy Zachodniej poprzez:
 - budowanie zdolności operacyjnych UZE;
 - utworzenie europejskiego odstraszania atomowego;
 - rozwijanie systemu uzbrojenia;
 - zaangażowanie w proces kontroli zbrojeń i rozbrojenia.

Naturalnym następstwem rozwijania UZE w kwestii prowadzenia operacji petersberskich było zbudowanie jej zdolności operacyjnych. Głównym elementem zdolności operacyjnych są siły zbrojne. Rada Ministerialna Unii Zachodnioeuropejskiej na sesji w Bonn w czerwcu 1992 roku przyjęła koncepcję stworzenia sił podległych UZE (ang. Forces Answerable to WEU – FAWEU). Były to jednostki oddawane dla UZE z narodowych sił państw członkowskich. Według zamierzeń miały służyć wspólnej obronie, a także prowadzeniu misji pokojowych¹⁴.

Unia Zachodnioeuropejska dysponowała odpowiednimi siłami, ale nie skutkowało to znacznym zaangażowaniem na arenie międzynarodowej. Jedynym takim momentem były lata 1992-1995 kiedy prowadzono na Adriatyku operację nadzorującą przestrzeganie embarga na dostawy broni i sankcji ekonomicznych przeciwko FR Jugosławii.

PODSUMOWANIE

Problematyka bezpieczeństwa europejskiego od zakończenia II wojny światowej stała się najistotniejszym tematem debaty naukowej zmierzającej do zapobiegania apokalipsy z lat 1939-1945. Niemal natychmiast po podpisaniu aktu kapitulacji problem bezpieczeństwa Europy zmienił swój wymiar, a dotyczył nowych realiów zimnowojennego świata. W związku z tym Europa, jako potencjalne pole konfrontacji NATO i Układu Warszawskiego, zaczęła poszukiwać rozwiązań politycznych zmierzających do integracji wysiłku państw w zakresie utrzymania pokoju i ładu społecznego.

Namacalnym dowodem takiego stanu rzeczy była i jest ewolucja procesów integracyjnych w Europie, w tym również stworzenie ram prawnych polityki bezpieczeństwa.

¹³ Nazwa wzięła się od miejsca, Pałacu Petersberg w Bonn.

¹⁴ Ibidem, s. 21.

LITERATURA:

1. Cziomer E., Zyblikiewicz L. W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004.
2. Czubiński A., *Historia powszechna XX wieku*, Poznań 2003.
3. Łastawski K., *Od idei do integracji europejskiej*, Warszawa 2004.
4. Łoś-Nowak T., *Organizacje w stosunkach międzynarodowych: istota, mechanizmy działania, zasięg*, Wrocław 2004.
5. Ruszkowski J., Górnicz E., Żurek M., *Leksykon integracji europejskiej*, Warszawa 2004.
6. Słomczyńska I., *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony Uwarunkowania – Struktury – Funkcjonowanie*, Lublin 2007.
7. *Stosunki międzynarodowe*, praca zbiorowa pod red. W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz, Wrocław 2004.
8. Szydłowski A., *Unia Europejska – Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony*, Departament Polityki Obronnej MON, Warszawa.
9. *Unia Europejska. Słownik encyklopedyczny*, pod red. E. Stadtmüller, Wrocław 2004.
10. *Unia Europejska. Leksykon integracji*, pod red. W. Bokajły i K. Dziubki, Wrocław 2003.
11. Zięba R., *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony*, Warszawa 2005.
12. Zięba R., *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2003.
13. Zięba R., *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa*, Warszawa 2005.